

چگونه بیان دغدغه‌های تدریس ادبیات فارسی در نقاط دور از مرکز نخبه‌ای است که هر چه گفته‌اند و تفسیر کرده‌اند در عمل به آن توجه خاصی نشده است و هر چه اشاره می‌شود، در این مقال، به چند نکته از کتاب‌های موجود ادبیات فارسی اشاره می‌شود. سپس چند پیشنهاد ارائه می‌گردد. کیدواژه‌ها: تدریس، برنامه، درس، ملی، فارسی، هست‌ها، باید، عمل

حمید صدری (شهرضایی)

گفت‌وگو بر کاغذ با شما

مقدمه

در شماره ۱۰۳ رشد ادب فارسی پاییز ۹۱ گزارش گفت‌وگوی خانم دانشور با آقایان دکتر سنگری و دکتر قاسم‌پور با موضوع زبان و ادبیات فارسی در برنامه درسی آمده است. همچنین پژوهشی از آقای دکتر علوی‌مقدم با عنوان «جایگاه زبان فارسی در برنامه درسی ملی» بعد از این گفت‌وگو گنجانده شده است که نکات مندرج در آن برای آینده و آموزش این میراث ملی اهمیت بسزایی دارد. هنگام مطالعه این مقاله نکاتی به ذهن آمد که می‌تواند سؤال بسیاری از دبیران ادبیات فارسی باشد و چون هیچ‌گاه فرصت گفت‌وگو با برنامه‌ریزان درسی برای دبیران شهرستانی دست نمی‌دهد یا اگر چنین امکانی را فراهم کنند، زمانی است که تصمیمات گرفته شده و به مرحله اجرا رسیده و نوشداروی پس از مرگ سهراب است، بر آن شدم با نوشتن این مطالب نظرات خود را به عنوان یک دبیر ادبیات بیان کنم. در ابتدای سخن وضع موجود و آنچه ما به عنوان ادبیات به دانش‌آموزان می‌آموزیم، بررسی می‌شود و در پایان، چند پیشنهاد ارائه می‌گردد. امید آنکه به گوش تحمل شنیده و با دیده توجه به آن پرداخته شود.

وضع موجود مطالب و تدریس ادبیات فارسی

۱. یک‌نواخت بودن مباحث آموزشی و مواد درسی در همه رشته‌ها به‌ویژه در کتاب زبان فارسی مقطع متوسطه بعضی از مباحث زبان‌شناسی در کتاب‌های کنونی در تمام رشته‌ها یکسان است. در حالی که آموزش آن‌ها برای بعضی از رشته‌ها چندان ضرورت ندارد. به عنوان مثال، بررسی

واحد‌های زبان به‌ویژه واژه و تکواژ^۱ در کتاب‌های زبان فارسی ۳ عمومی آن چنان معضلی شده است که بسیاری از دانش‌آموزان ریاضی و تجربی را از کتاب زبان فارسی زده کرده است. شناخت تخصصی این مبحث و پرداختن به جزئیات آن با توجه به رشته تحصیلی برای بعضی دانش‌آموزان در مقاطع بالاتر کاربرد چندانی ندارد و نمی‌تواند باعث به کارگیری درست زبان فارسی شود اما در کنکور هر سال تست شمارش تکواژ و واژه برای دانش‌آموزان سرنوشت‌ساز می‌گردد و میزان محک یادگیری ادبیات و زبان فارسی است. واقعیت این است که تمام ظرافت‌ها و لطافت‌های جان‌پرور ادبیات فارسی در شمارش واج و نظرات مختلف - گاه ذوقی - بحث‌برانگیز طراحان تست‌های ادبیات فارسی سازمان سنجش له می‌شود و به باد می‌رود.

۲. تداخل ابعاد آموزش زبان فارسی

آموزش ادبیات در بین درس‌ها اهمیت مضاعفی دارد؛ چراکه در تدریس تمام دروس، زبان فارسی نقش رابط و انتقال‌دهنده اطلاعات علمی را دارد. از یک طرف تمام دروس باید به زبان فارسی تدریس شوند و از طرف دیگر برای پرورش استعداد‌های ادبی و پرداختن به جنبه هنری زبان کارکردی منحصر به فرد دارد. این دو بعد هیچ‌گاه نباید با یکدیگر خلط شوند یا به جای هم به کار روند. زبان آموزش و علم صریح و بدون ابهام است و باید به‌طور مستقیم به آموزش بپردازد. پرداختن به جنبه هنری زبان فارسی سطوح مختلفی دارد که در آن باید به علاقه و استعداد فراگیرندگان توجه شود. مطالب این بعد باید جالب، جذاب و محرک باشد؛ جالب و جذاب

برای کشاندن دانش‌آموزان به سمت داشته‌های فرهنگی و ادبی و آشنا کردن آن‌ها با هنر و ادبیات ملی و اسلامی خودمان، محرک برای پرورش توانایی و تغییر رفتار و نگرش آنان به دنیای امروز.

اما متأسفانه اکنون زیبایی‌های ادبیات و زبان فارسی و کارکرد آن‌ها در متن آموزشی با هم تداخل دارند. به عنوان مثال، در تاریخ ادبیات ۱ نثر هنری و ذوق^۱ که خود موضوع مقاله‌ای مجزاست - برای آموزش به کار رفته است. نکته قابل تأمل اینکه در مقدمه کتاب ذکر شده است^۲ که این نوع نثر مناسب آموزش نیست اما دانش‌آموز رشته انسانی باید با آن دست به گریبان شود و از آن نمره بگیرد و سرنوشتش در کنکور با آن رقم بخورد. هدفی کاملاً آموزشی و نثری هنری؟

۳. محدودیت‌های برنامه‌نویسی و قربانی شدن ادبیات فارسی

در حال حاضر آموزش ادبیات در بعضی مناطق و شهرها مشکلات خود را دارد. اگر تصور و ذهنیت طراحان و مواد درسی این است که امکانات تدریس ادبیات همه جا یکسان است و تمام دانش‌آموزان در ایران سر کلاس دبیر فارغ‌التحصیل رشته ادبیات فارسی می‌نشینند، باید گفت تصویری رویایی و خیالی باطل است.

در بعضی مناطق به جبر کمبود دبیر و محدودیت‌های برنامه‌نویسی، دبیران سایر رشته‌ها به تدریس کتاب‌های ادبیات می‌پردازند. برای مثال، سال قبل چون برنامه‌ی یکی از دبیران ورزش پر نمی‌شد، او دو ساعت ادبیات ۱ تدریس کرد. از طرف دیگر، ذهنیت بسیاری مدیران مدارس از ادبیات و خوانایی زبان مادری است. با توجه به جایگاه مدیران مدارس در آموزش و اجرای بخش‌نامه‌ها و اینکه از یک طرف باید برنامه دبیر را پر کنند تا کارایی خود را به اداره ثابت کنند و زودتر دانش‌آموزان را در کلاس‌های درس بچینند تا خیال خانواده‌ها راحت شود، در گره‌ها و مشکلات برنامه‌نویسی مدرسه به راحتی درس ادبیات را قربانی می‌کنند. این نگرش مدیران به ادبیات فارسی و زبان فارسی آفت بسیاری از برنامه‌ریزی‌های مرکز است که برای وضع ایده‌آل برنامه‌ریزی می‌کنند.

۴. توانایی و دیدگاه‌های متفاوت دبیران تخصصی ادبیات فارسی

سطح علمی دبیران ادبیات فارسی و توان تدریس آن‌ها در تمام دروس در همه جا یکسان نیست. ضمن خدمت فشرده در ساعت‌هایی که کارایی چندان ندارد نیز نتوانسته است مشکل را برطرف کند. با آنکه دبیرانی عاشق در گوشه و کنار ایران نگرهبانان فرهنگ و ادبیات این مرزوبومند، گروهی نیز در حد گفتن کتاب درسی مانده‌اند. ناآشنا بودن با روش‌های جدید آموزشی و امکانات نو برای تدریس و مقاومت در برابر تغییرات احتمالی از ویژگی‌های این دبیران است. (چند سال قبل که تب به کارگیری روش‌های فعال تدریس در آموزش‌وپرورش همه‌گیر شده بود، دبیری با ۲۹ سال سابقه گفت: «من ۲۹ سال به روش

سطح علمی دبیران ادبیات فارسی و توان تدریس آن‌ها در تمام دروس در همه جا یکسان نیست. برگزاری دوره‌های ضمن خدمت فشرده در ساعت‌هایی که کارایی چندان ندارد نیز نتوانسته است مشکل را برطرف کند

معلم محور تدریس کرده‌ام و این یک سال هم همان شیوه را ادامه می‌دهم» و گروهی دیگر هم به دلایل خاصی اجرای روش فعال را غیرممکن ارزیابی کردند.

۵. نبود متون بازسازی شده برای آموزش از کتاب‌ها و منابع ادبیات فارسی

متن بسیاری از درس‌های کتاب‌های ادبیات فارسی کنونی به‌طور مستقیم از کتاب‌های تحقیقی و دانشگاهی گرفته شده که مؤلف آن را با دیدگاه و هدف تخصصی نوشته است. این متون گاه در حد درک و فهم دانش‌آموزان نیستند و با روحیه، شرایط سنی، جهان‌بینی و نگرش آنان به زندگی و شرایط اجتماعی امروز سازگاری ندارند بنابراین، نه تنها برای دانش‌آموزان جذاب نیستند بلکه آنان را به بی‌توجهی وا می‌دارند. به‌عنوان مثال، شعر مسعود سعد^۳ در کتاب دوم دبیرستان با شرایط سنی و روحیات دانش‌آموزان دختر متناسب نیست. دیگر اینکه دانش‌آموزان رشته ادبیات و علوم انسانی به‌دلیل محدودیت‌هایی که در گزینش مطالب کتاب‌ها وجود دارد، با ادبیات معاصر آشنایی چندانی پیدا نمی‌کنند و حلقه‌هایی از تحولات ادبی در بین علاقه‌ها و محدودیت‌ها گم می‌گردد. مثلاً دانش‌آموزان نثر فارسی را تا ساده‌نویسی آغاز قاجاریه می‌خوانند اما از آثار معاصر هیچ سخنی نیست و این را همه اهل فن می‌دانند که رواج نثر براساس معیارهای جهانی به‌ویژه داستان و رمان در ایران از زمان پهلوی آغاز شده است.

۶. اجرای صوری و ظاهرسازی برای پاسخ‌گویی به بخش‌نامه‌ها

عدم توجه به معلمان و مجریان برنامه درسی و نپرداختن به نظرات آن‌ها و ادامه جریان آبشاری بخش‌نامه‌ها - که از بالا به پایین می‌ریزد - در برنامه درسی ملی باعث می‌گردد که در آینده هرگاه برنامه در اجرا با مشکل روبه‌رو شد، با ظاهرسازی از کنار مشکلاتش رد شوند. این مسئله را براساس تجربه‌های آموزشی می‌گویم. هرگاه بخش‌نامه و برنامه‌ای قابلیت اجرایی نداشته باشد، ظاهرسازی برای جلوگیری از بازخواست مقامات بالاتر راه میان‌بر است؛ آمارهایی ارائه می‌شود که واقعیت ندارند و نمودارها از موفقیت و کارایی زیاد حکایت‌ها دارند. نمونه‌اش آمار رو به رشد کلاس‌های اول متوسطه است که تشویق‌ها را برانگیخته است اما دانش‌آموز سال دوم در روخوانی مشکل دارد. «قلت‌های عملیاتی فاهش»^۴ در نوشته‌اش زیاد است و در رشته انسانی درس می‌خواند ولی تفاوت فعل و نهاد را نمی‌داند.

چند پیشنهاد و راهکار

۱. پیشنهاد برای یک‌نواختی مواد درسی

باید اهداف آموزشی ادبیات در هر رشته متناسب با کاربرد آن در آینده رشته تعریف شود؛ یعنی هدف آموزش زبان و ادبیات فارسی در تمام رشته‌ها کسب مهارت کاربرد و استفاده از نقش انتقال اطلاعات باشد. مطالب سنگین ادبی در علوم پایه با توجه به مواد درسی آن‌ها نه تنها کارایی ندارد که قوز بالا

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های رشد توسط دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، وابسته به وزارت آموزش و پرورش تهیه و منتشر می‌شود.

مجله‌های دانش‌آموزی

(به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد کودک** (برای دانش‌آموزان آمادگی و پایه اول دوره آموزش ابتدایی)
- رشد خواتون** (برای دانش‌آموزان پایه‌های دوم و سوم دوره آموزش ابتدایی)
- رشد دانش‌آموز** (برای دانش‌آموزان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم دوره آموزش ابتدایی)
- رشد نوجوان** (برای دانش‌آموزان دوره آموزش متوسطه اول)
- رشد جوان** (برای دانش‌آموزان دوره آموزش متوسطه دوم)

مجله‌های بزرگسال عمومی

(به صورت ماهنامه و هشت شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد آموزش ابتدایی • رشد آموزش متوسطه • رشد تکنولوژی آموزشی
- رشد مدرسه فردا • رشد مدیریت مدرسه • رشد معلم

مجله‌های بزرگسال و دانش‌آموزی تخصصی

(به صورت فصل‌نامه و چهار شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شود):

- رشد برهان آموزش متوسطه اول (مجله ریاضی برای دانش‌آموزان دوره متوسطه اول)
- رشد برهان آموزش متوسطه دوم (مجله ریاضی برای دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم)
- رشد آموزش قرآن • رشد آموزش معارف اسلامی • رشد آموزش زبان و ادب فارسی • رشد آموزش هنر • رشد آموزش مشاور مدرسه • رشد آموزش تربیت بدنی • رشد آموزش علوم اجتماعی • رشد آموزش تاریخ • رشد آموزش جغرافیا • رشد آموزش زبان • رشد آموزش ریاضی • رشد آموزش فیزیک • رشد آموزش شیمی • رشد آموزش زیست‌شناسی • رشد آموزش زمین‌شناسی • رشد آموزش فنی و حرفه‌ای و کار و دانش • رشد آموزش پیش دبستانی

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، برای معلمان، مدیران، مربیان، مشاوران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جویان مراکز تربیت معلم و رشته‌های دبیری دانشگاه‌ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می‌شود.

نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش، پلاک ۲۶۶، دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی.
تلفن و نمابر: ۰۲۱ - ۸۸۳۰۱۴۷۸

قوز خواهد بود. لذا در این رشته‌ها مطالب باید هر چه سبک‌تر و جذاب‌تر باشند تا توجه بیشتر دانش‌آموزان را برانگیزند. در رشته انسانی نیز متون کهن فارسی برای تدریس در ساعات معین و رویکرد آموزشی بازنویسی شوند نه اینکه متون عیناً از مأخذ نقل گردند.

۲. پیشنهاد برای تفکیک آموزش زبان فارسی به زمینه‌های آموزشی، هنری و پرورشی
زمینه آموزشی باید در تمام رشته‌ها یکسان باشد؛ یعنی تمام رشته‌ها بلااستثنا از زبان فارسی برای انتقال اطلاعات استفاده کنند و کتاب‌ها با نثر علمی و آموزشی با توجه به اهداف روان‌شناسی یادگیری نوشته شوند. این کار چند بعدی است و باید با مشورت و هم‌فکری و تخصص‌گرایی در هر زمینه صورت گیرد. در بعد تخصصی ادبیات متخصص زبان و ادبیات فارسی متنی را معرفی کند، متخصص روان‌شناسی یادگیری آن را بررسی و قابلیت‌هایش را مشخص کند و سپس کتاب نوشته شود. این تخصص‌گرایی شاید یکی از محالات برنامه‌ریزی در کشور باشد؛ چراکه تخصص‌های ما تک‌بعدی است.

در بعد هنری و پرورشی باید ساعتی به تدریس ادبیات اضافه شود که در آن دانش‌آموزان علاقه‌مند و توانا در حوزه هنری ادبیات در هر رشته‌ای فرصت پرورش استعداد خداداده خود را داشته باشند. یعنی در برنامه‌های پرورشی ساعتی پیش‌بینی شود که دبیر توانمند و متخصص به پرورش استعداد‌های شاعری و نویسندگی دانش‌آموزان بپردازد و در

عین حال ظرافت‌ها و زیبایی‌های این دریای بی‌کران را به دانش‌آموزان نشان دهد.

۳. پیشنهاد برای تربیت دبیران متخصص به‌روز و علاقه‌مند اجرای هر برنامه‌ای نیاز به نیروی متخصص باسواد و کارآمد دارد که تضمین‌کننده موفقیت آن برنامه است. برای تدریس ادبیات فارسی به‌صورت حرفه‌ای موفق هم نیاز به دبیران ادبیات باسواد، اهل مطالعه و اهل قلم و آشنا با ادبیات ایران و جهان است؛ چیزی که جزء نواذر آموزش و پرورش است. واگذاری تدریس ادبیات به سرباز معلمی که دو ماه فشرده آموزش دیده است و استخدام دبیرانی که با تصمیمات ضرب‌الاجل فرصت استخدام پیدا کرده‌اند و حتی در روخوانی متون مشکل دارند، نمی‌تواند جوابگوی خواسته‌ها و مایه‌های آموزش و پرورش باشد. اگر دغدغه تدریس زبان و ادبیات فارسی داریم باید نگاهی به دبیران این درس داشته باشیم. دبیری که از تدریس بعضی درس‌ها شانه خالی می‌کند، چه ضمانتی برای اجرای برنامه درسی ملی دارد؟

پایان کلام:

برنامه و ساعات تدریس باید واقعیت‌گرا باشد و کتاب‌هایی متناسب با آن‌ها از دل برنامه درسی ملی بیرون کشیده شود که فرصت تدریس بدون دغدغه، مفید و توأم با نشاط داشته باشد. در گزینش مواد آموزشی باید به ذوق و علاقه دانش‌آموزان توجه کرد. اگر ما با برنامه درسی مناسب نتوانیم دانش‌آموزان را از ادبیات زلال خودمان سیراب کنیم، برنامه‌های ماهواره، دنیای مجازی و اینترنت آن‌ها را از ما خواهد گرفت.

اگر قرار است برنامه درسی ملی در پهنه و گستره ایران تدریس شود، باید از پهنه و گستره ایران نیز تغذیه گردد. استفاده از نظر و توان دبیران کارآمد، با تجربه و متخصص سرتاسر ایران در تألیف کتاب‌های درسی با برگزاری آزمونی علمی و سنجیده و گزینش استادان ممتازی که توان علمی بالا دارند و آموزش آنان به‌طور خصوصی و سپس پرداختن به تألیف کتاب‌های درسی راهکاری است مفید و کارآمد اما: «میان ما و رسیدن هزار فاصله هست».

پی‌نوشت‌ها

۱. ر.ک. زبان‌شناسی عمومی سال سوم کد ۲۴۹/۳ درس دوم
۲. ر.ک. مقدمه تاریخ ادبیات ایران و جهان (۱) با کد ۲۴۶/۱
۳. در مقدمه کتاب این‌گونه آمده است: «براساس مصوبات شورای برنامه‌ریزی کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه، مقرر شد کتاب تاریخ ادبیات ایران ۱ و ۲ مورد تجدیدنظر قرار گیرد و بازسازی شود. اعضای شورا بر این نکته تأکید داشتند که کتاب موجود با معیارهای آموزشی متناسب نیست و...»
۴. ر.ک. ادبیات فارسی ۲ با کد ۲۲۰/۱
۵. به عمد و برای نشان دادن عمق فاجعه غلط‌های املایی فاحش این گونه آمده است.

منابع

۱. ادبیات فارسی سال دوم با کد ۲۲۰/۱
۲. تاریخ ادبیات ایران ۱ و ۲ با کد ۲۴۶/۱
۳. زبان فارسی ۳ با کد ۲۴۹/۳

روشنه
مجله علمی و فرهنگی

حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی

برگ اشتراک مجله‌های رشد

نحوه اشتراک:

شما می‌توانید پس از واریز مبلغ اشتراک به شماره حساب ۳۹۶۶۲۰۰۰ بانک تجارت، شعبه سه‌راه آزمایش کد ۳۹۵، در وجه شرکت افست از دو روش زیر، مشترک مجله شوید:

۱. مراجعه به وبگاه مجله رشد به نشانی: www.roshdmag.ir و تکمیل برگه اشتراک به همراه ثبت مشخصات فیش واریزی.
۲. ارسال اصل فیش بانکی به همراه برگ تکمیل شده اشتراک با پست سفارشی (کپی فیش را نزد خود نگه‌دارید).

♦ نام مجلات درخواستی:

.....

♦ نام و نام خانوادگی:

.....

♦ تاریخ تولد:

♦ میزان تحمیلات:

♦ تلفن:

♦ نشانی کامل پستی:

استان: شهرستان: خیابان:

شماره فیش بانکی: مبلغ پرداختی:

پلاک: شماره پستی:

♦ اگر قبلاً مشترک مجله بوده‌اید، شماره اشتراک خود را بنویسید:

.....

امضا:

♦ نشانی: تهران، حله‌دوق پستی امور مشترکین: ۱۱۱ ۱۶۵۹۵

♦ وبگاه مجلات رشد: www.roshdmag.ir

♦ شماره مجله: ۱۴-۷۷۳۳۹۷۱۳-۷۷۳۳۵۱۱۰-۷۷۳۳۶۶۵۶-۲۰۱

♦ هزینه اشتراک یکساله مجلات عمومی (هشت شماره): ۳۰۰/۰۰۰ ریال

♦ هزینه اشتراک یکساله مجلات تخصصی (چهار شماره): ۲۰۰/۰۰۰ ریال

شماره پستی: ۱۳۸۲

روشنه
مجله علمی و فرهنگی